
ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ

Юрій Завгородній, Дмитро Луценко¹

ЗАВГОРОДНІЙ Юрій Юрійович – кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту філософії НАН України. Коло інтересів: індійська філософія, вивчення індійської філософії в Україні, філософські ідеї в культурі Київської Русі, філософський традиціоналізм, сакральна географія.

ЛУЦЕНКО Дмитро Олександрович – магістр історії та магістр права, директор Громадського центру інституційного розвитку. Коло інтересів – індологія, санскритологія, лінгвістика, удосконалення державного управління та державного регулювання економіки.

“ВАЙШЕШИКА-СУТРИ” КАНАДИ (І.1.1–48): ПЕРЕКЛАД ТА ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОМЕНТАР

У статті запропоновано варіант перекладу фрагменту “Вайшешика-сутр” – одного з базових текстів вайшешика даршани – індійської релігійно-філософської школи. Окрему увагу приділено проясненню та уточненню санскритської філософської термінології. Мета перекладу – започаткувати введення в науковий обіг, напевно, вперше за багато десятиріч, прямих перекладів із санскриту на українську мову, а також розпочати дискусію щодо адекватного розуміння системи вайшешика в сучасній індологічній літературі.

Тим самим ми намагаємося сприяти відновленню інтересу у вітчизняній академічній науці до вивчення індійської релігій-

¹ zavhorodniy@ukr.net, dmytro_l@yahoo.com

Дякуємо *В. Котусенку* за відкритість і готовність допомогти у розв’язанні тих історико-філософських питань, які виникали під час роботи над текстом і торкалися античної та середньовічної європейської філософської думки. – *Прим. авт.*

но-філософської думки, санскритології, а також прагнемо зміцнити позиції філософського традиціоналізму (*philosophia perennis*).

Санскритологія в Україні

Академічне вивчення і викладання санскриту в Україні розпочалося у першій третині XIX сторіччя. Це відбулося завдяки переїзду до Харківського університету в 1829 році доктора філософії Ляйпцигського університету І.Дорна (1805 – 1881)¹. Відтоді санскритологія не лише постійно розвивалася в Україні аж до 1917 року, а й мала певні пріоритети (наприклад, 1873 року в Харківському університеті була видана перша в Російській імперії санскритська граматики). Крім згаданого університету (І.Дорн, В.Шерцль (1843 – 1906), А.Попов (? – 1880), О.Потебня (1835 – 1891), Д.Овсяніко-Куликовський, П.Ріттер (1872 – 1939)², вивчення і викладання санскриту відбувалося також в Одеському (І.Ягич (1838 – 1923), В.Шерцль, Д.Овсяніко-Куликовський (1853 – 1920)³, Київському (Ф.Кнауер (1849 – 1917)⁴ і Львівському (А.Гавронський (1885 – 1927), С.Шайєр (1899 – 1941), С.Стасяк (1884 – 1962), В.Шаян (1908 – 1974)⁵ університетах та Ніжинському ліцеї, з 1875 року – Історико-філологічний інститут (В.Качановський (?))⁶.

¹ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. Упоряд., вступ. ст. та прим. д. і. н. А. Ковалівського. – Харків: Харківський державний університет, 1961. – С.27; Куликова А. М. Российское востоковедение XIX века в лицах. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2001. – С.85 – 86.

² Ковалівський А. Цит. вид. – С.28 – 30, 43 – 62; История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года. – М.: Восточная литература, 1997. – С.78 – 82.

³ История отечественного востоковедения... – С.78 – 82.

⁴ Там само. – С.46.

⁵ Lewicki T. Orientalistyka Lwowska Przed Pol Wiekim // Przegląd Orientalistyczny. – Warszawa, 1985. – Nr.1–4. – S.3 – 7; Reychman J. Stefan Stasiak (1884–1962) // Przegląd Orientalistyczny. – Warszawa, 1963. – Nr. 1 (45). – S.15 – 22; Schayer S. O Filozofowaniu Hindusow. Artykuły wybrane. Wybrał i wstępem opatrzył Marek Mejor. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988. – S.XIII – XIV, XXI; Полотнюк Я. Сходознавство у Львівському університеті // Східний світ. – К., 1993. – № 2. – С.124 – 132; Шаян В. Віра предків наших. – Луцьк: Об'єднання Українців Рідної Віри, 1998 (1987). – Т. I. – С.62 – 63.

⁶ История отечественного востоковедения... – С.77.

В подальшому (до 1990-х років включно) відома лише короткочасна спроба М.Кнороза відновити санскритологію у Львівському університеті наприкінці 1950-х років¹.

Відновлення викладання санскриту відбулося у січні 1994 року на гуманітарному факультеті Національного університету “Києво-Могилянська академія”. Курс викладала К.Довбня, випускниця Східного факультету Ленінградського університету. У 1994 – 1995 навчальному році санскрит у НаУКМА продовжила викладати пані Рам’я (Індія). З осені 1995 року і дотепер санскрит на мовних курсах фонду “Далекий Схід” у Києві викладає Д.Луценко. Він починав вивчати його у К.Довбні, а продовжував – під час річного стажування в Техаському університеті (м. Остін, США) – у відомого індолога та санскритолога, дослідника дгармашастр й упанішад П.Олівелла. На сьогодні три учні Д.Луценка (Ю.Завгородній, С.Капранов² і О.Луцишина³) використовують санскрит у своїй професійній діяльності. Всі вони закінчили бакалаврат, магістеріум і аспірантуру Національного університету “Києво-Могилянська академія”, а також отримали ступінь кандидатів філософських наук.

Вивчення індійської філософії: деякі методологічні аспекти

Методологічні (або ж світоглядні) засади, на підставі яких здійснюють історико-філософське дослідження, відіграють ключову роль. Вони виявляються тими вихідними позиціями, які задають і формують дослідницький результат. Що ж до досліджень індійської філософії, то значущість обраної методології підсилюється відчутною смисловою (етнокультурною), а нерідко й часовою відстанню. Відтак неадекватна методика може сформувати неадекватне чи тенденційне уявлення про індійську філософію.

Наведемо кілька тез, врахування яких, на нашу думку, може забезпечити дослідника від небажаних результатів.

¹ *Полотнюк Я.* Сходознавство у Львівському університеті. — Цит. вид. — С.129.

² *Капранов С. В.* Санскрит у культурі японського буддизму // Індія: давнина і сучасність. Зб. наук. пр. — К.: Міленіум, 2003. — Вип. I. — С.163 — 171.

³ *Луцишина О. А.* Уявлення про людину в Рігведі. Автореф дис. ... канд. філос. наук — К., 2004. — 16 с.

По-перше, те, що європейські дослідники в Індії називають “філософією”, не має еквіваленту в санскриті, а відтак покривається кількома близькими за змістом поняттями (напр., *tarka*, *darśana*, *ānvikṣiki*, *sanātana dharma*).

По-друге, як правило, індійська філософія не базується на людському знанні і підпорядкована досягненню Вищої Тотожності (звільненню, *mokṣa*). Окрім логіко-дискурсивного знання (*saṁvṛti-satyam*), важливу роль відіграє безпосередній досвід осягнення абсолютної істини (*paramārtha-satyam*). Щодо цього індійська філософія подібна до античної та середньовічної європейської думки. Така тенденція для індійської філософії залишається визначальною і сьогодні, попри європейський інтелектуальний вплив.

По-третє, загалом індійська філософія не є феноменом минулого, як наприклад антична філософія, а безперервною традицією, що налічує близько 2500 років. За своєю сутністю вона не кабінетна і не академічна, а жива і реальна. Ключовою фігурою виступає духовний учитель (*guru*), а також його учень (*śiṣya*). Відтак важливу роль відіграє усна передача знань і досвіду (*parampara+saṁpradāya*).

Вайшешика даршана та “Вайшешика-сутри” Канади

Вайшешика (від *vaiśeṣa*, специфічне, специфікуюча характеристика) — одна з шести давньоіндійських брагманських ортодоксальних релігійно-філософських систем, яка визнає авторитет Вед. Її парою виступає ньяя. Якщо використовувати європейську термінологію, то вайшешика займається насамперед питаннями онтології, тоді як ньяя — теорією пізнання.

Вивчення вайшешика даршани за межами Індії започаткував англієць Т.Кольбрук (1765 — 1837), видавши 1824 року роботу “Нариси з індійської філософії”. Відтоді кожне з серйозних досліджень з історії індійської філософії, вайшешиці відводить чільне місце. Про інтерес до вивчення останньої можуть свідчити як відома бібліографія К.Поттера¹, так і нещодавно видана

¹ Encyclopedia of Indian Philosophies. Ed. by Karl H. Potter. — Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1995. — Vol. I. Bibliography, Section 1, 2.

праця В.Лисенко “Універсум вайшешики”¹ і переклад “Вайшешика-сутр” Канади, здійснений Д.Чакрабарті².

“Вайшешика-сутри” (*Vaiśeṣika sūtra*) написані засновником вайшешика даршани Канадою (*Kaṇāda*), який імовірно жив у період між VI ст. до н. е. і III ст. н. е. “Вайшешика-сутри” – перший текст вайшешика даршани і один із базових, на який, згідно з особливістю індійського філософування, будуть писати пізніші коментарі. Про важливість “Вайшешика-сутр” свідчить зокрема те, що такі авторитетні дослідники індійської філософії, як С.Радхакрішнан³, Ф.Щербатської⁴, С.Дасгупта⁵ і А.Вордер⁶, викладаючи або згадуючи вчення вайшешики, спираються в першу чергу саме на цей системоутворюючий текст, цитуючи і коментуючи його.

Стиль сутр – доволі лаконічний, він вирізняється “алгебраїчною стислістю” (за влучним виразом Ф.Щербатського⁷) і розрахований на запам’ятовування як учнями самого Канади, так і більш пізніми послідовниками вайшешики. Тобто сутри у згорненому вигляді містять базові положення вчення, які роз’яснювались під час усних бесід учня з Учителем, і виходять із загальної філософської культури тогочасної Індії. Тому, щоби коректно перекладати та інтерпретувати сутри, необхідно спиратися не тільки на інші, більш пізні тексти вайшешика даршани, а й на ведичні тексти та тексти інших даршан, обов’язково залучаючи дослідницьку літературу.

¹ Лисенко В. Г. Универсум вайшешики (по “Собранию характеристик категорий” Прашастапады). – М.: Восточная литература, 2003.

² *Vaiśeṣika Sūtra of Kaṇāda*. Translated by Debasish Chakrabarty. – New Delhi: D.K. Printworld, 2003 (видання містить текст Вайшешика-сутр на деванагарі та його транслітерацію sanskrit roman).

³ Радхакришнан С. Индийская философия. Пер. с англ. – М.: МИФ, 1993 (1956). – Т. II. – 731 с.

⁴ Щербатской Ф. И. Теория познания и логика по учению позднейших буддистов. Подгот. текста, комм., вступ. статья А.В.Парибка. – СПб.: Аста-пресс LTD, 1995. – Ч.II. Источники и пределы познания.

⁵ Dasgupta S. A History of Indian Philosophy. – Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1992 (1922). – Vol. I.

⁶ Warder A. K. A Course in Indian Philosophy. – Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1998.

⁷ Див.: Щербатской Ф. И. Теория познания и логика по учению позднейших буддистов. – Цит. вид. – С.25.

Першими до вайшешика даршани в Україні звернулися О.Новицький (1806 – 1884) у ґрунтовній історико-філософській роботі “Поступовий розвиток давніх філософських учень у зв’язку з розвитком язичницьких вірувань”¹ та С.Гогоцький (1813 – 1889) в енциклопедичних статтях “Атомізм”, “Індійська філософія”, “Канада”, “Категорія” свого фундаментального “Філософського лексикону”². Але ні “Вайшешика-сутри”, ні інші тексти вайшешики українською мовою ще не перекладали.

Пропонуємо варіант перекладу 48 сутр, які становлять першу лекцію “Вайшешика-сутр”. Переклад здійснювався із санскритського оригіналу, який наведено в уже згаданому виданні Д.Чакрабарті³.

Також ми зверталися до повного англomовного перекладу “Вайшешика-сутр” Д.Чакрабарті й російськомовного О.Гостеевої⁴, неповного В.Лисенко⁵ та читанки М.Хатторі⁶.

Д.Чакрабарті у виданні перекладу “Вайшешика-сутр” Канади не вказує, який санскритський рукопис чи критичне видання він брав за основу. Відтак ми не можемо з упевненістю говорити про структурні особливості санскритського оригіналу, як-от кількість і порядок розташування сутр, їхній поділ на розділи та параграфи тощо. Іншого ж повного санскритського тексту “Вайшешика-сутр”, окрім видання Д.Чакрабарті, у нас, на жаль, не було. Проте дослідники-індологи зазначають, що “в основі сучасних видань і перекладів “Вайшешика-сутр” Канади по-

¹ Див.: Новицкий О. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований. – К., 1860. – Часть I. Религия и философия Древнего Востока. – С.270 – 276.

² Див.: Гогоцкий С. С. Философский лексикон. – СПб., 1859. – Том первый. А, Б, В. – Стаття “Атомизм”. – С.208 – 212; Його ж. Философский лексикон. – К.: Типография И.А. Давиденко, 1861. – Том второй. Г, Д, Е, Ж, З, И. – Стаття “Индийская философия”. – С.811 – 827; Його ж. Философский лексикон. – К., 1866. – Т. 3. I, К, Л, М, Н, О. – Статті: “Канада” – С.39 – 41; “Категория” – С.113 – 115.

³ Див.: *Vaiśeṣika Sūtra of Kaṇāda*. – Op. cit.

⁴ Гостеева Е. И. Философия вайшешика. – Ташкент: Издательство Академии наук Узбекской ССР, 1963 (Переклад «Вайшешика-сутр» – С.169 – 199).

⁵ Лысенко В. Г. Универсум вайшешики. – Цит. вид.

⁶ *Vaiśeṣikasūtras* (Summary by Masaaki Hattori) // *Encyclopedia of Indian Philosophies. Indian Metaphysics and Epistemology*. – Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1995. – Vol. II. The Tradition of *Nyāya-Vaiśeṣika* up to *Gaṅgeśa*. Ed. by Karl H. Potter. – P.212 – 220.

кладено порядок сутр і поділ їх на розділи, які прийняті в коментарі Шанкарамішри “Упаскара” (XV ст.)”, а “поділ Сутр на десять книг (адг’яй), кожна з яких поділена ще на дві частини (агніки)”, є загальноприйнятим”¹.

Працюючи над перекладом, ми намагалися зберігати лаконічний стиль сутр, мінімізуючи вставки перекладача. Але там, де потреба у вставках таки виникала, вони скрізь подавались у квадратних дужках. Також ми свідомо не перекладали ключову санскритську філософську термінологію, бо вважаємо за доцільне саме у такому вигляді (наприклад, дгарма, гуна, карма) вводити її в українську філософську мову. Щоразу, коли санскритське філософське поняття трапляється у тексті вперше, ми наводимо окрему примітку-пояснення, прагнучи вказати найадекватніший варіант перекладу українською мовою для нашого конкретного випадку, тобто змісту “Вайшешика-сутр”. Це потрібно з огляду на властиву санскриту полісемію, яка чи не найбільше проявилася в індійській філософській термінології. Відтак те саме поняття (наприклад, читта) може мати різне значення у різних даршанах (наприклад, йога-санх’я, веданта і буддизм). Про складнощі, які супроводжують адекватний і коректний переклад індійської філософської думки, ще понад вісімдесят років тому писав відомий історик індійської філософії С.Дасгупта². Залишається актуальною ця проблема і сьогодні³.

Для того, щоби краще прояснити значення санскритської філософської термінології, ми звертались як до авторитетного “Санскритсько-англійського словника” М.Монієр-Вільямса⁴,

¹ *Лысенко В. Г.* “Философия природы” в Индии: атомизм школы вайшешика. – М.: Наука, 1986. – С.36.

² *Dasgupta S. A.* – Op. cit. – P.1.

³ Див.: *Загумённов Б. И.* “Гирлянда” изъянов, или типичные ошибки в переводах буддийских текстов // Первые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение: Материалы научной конференции. Санкт-Петербург, 20–21 февраля 2004 г. / Сост. и отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2004. – С.28 – 34; *Парибок А.* Бхава // Индуизм. Джайнизм. Сикхизм: Словарь. Под общ. ред. Альбедиль М. Ф. и Дубянского А. М. – М.: Республика, 1996. – С.88 – 89.

⁴ *Monier-Williams M.* A Sanskrit-English Dictionary. – Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1995 (1899).

“Санскритсько-російського словника” В.Кочергіної¹, інших довідкових видань, так і до дослідницької літератури.

Ми не випадково зберегли санскритську транслітерацію латиною оригінального тексту і навели паралельний переклад англійською Д.Чакрабарті та російською О.Гостеевої. На наш погляд, такий підхід не тільки якоюсь мірою передає мовну особливість розглядуваного тексту, а й у разі потреби дає можливість читачеві безпосередньо звернутись до інших варіантів перекладу. Також не випадковим є розміщення приміток і коментарів одразу ж після кожної сутри. У цьому випадку ми дотримувались індійської традиції коментувань, яку вдало використовують і сучасні дослідники².

Розпочавши роботу над перекладом тексту “Вайшешика-сутр”, а він містить 373 висловлювання, ми не прагнули відразу ж здійснити реконструкцію поглядів Канади. До аналізу вчення засновника вайшешика даршани плануємо повернутися після закінчення повного перекладу всіх “Вайшешика-сутр”. Тому історико-філософські коментарі ми робили виключно у разі потреби, зумовленої необхідністю прояснення санскритської термінології. І від неї ми відступали тільки тоді, коли санскритська філософська лексика могла б сприяти появі тих чи тих історико-філософських асоціацій і паралелей.

**Деякі зауваження щодо особливостей
першого перекладу “Вайшешика-сутр”
українською мовою.**

З граматичної точки зору мова “Вайшешика-сутр” є достатньо простою (можливо, архаїчною) – більшість речень є так званими номінальними, тобто реченнями, де присудок складається з бездієслівних конструкцій. Втім, ці речення – дуже місткі, оскільки їхня семантика доволі складна – кожен термін потребує прояснення і розуміння саме в контексті філософської системи вайшешика.

¹ Кочергина В. А. Санскритско-русский словарь. Под редакцией В. И. Кальянова. 2-е изд. – М.: Русский язык, 1987.

² Див.: Андросов В. П. Буддизм Нагарджуны: Религиозно-философские трактаты. – М.: Восточная литература, 2000; Шри Шанкарачарья. Разъяснение изречения. Путь к совершенному самопознанию. Пятиричность. Перевод и предисловие А. Адамковой. Перевод выполнен с санскрита с использованием английского параллельного текста. – СПб.: Б/в., 1993.; The Principal *Upaniṣads*. Edited with Introduction, Text, Translation and Notes by S. Radhakrishnan. – L.: George Allen & Unwin, 1953.

Реконструкція філософської системи вайшешика з нижченаведеного перекладу перебуває на початковому етапі. Наразі можна стверджувати, що система має ієрархічний характер, тобто складається з філософських понять різних рівнів, які перебувають один з одним у відносинах так званої “матрьошки”. Абсолютну верхівку становить дгарма, яка веде до отримання щастя та звільнення. На другому рівні перебувають категорії (падартхи), які мають свої складові – їхні прояви-реалізації у конкретній ситуації чи повсякденному житті. Понад те, з останніх сурт наведеного уривку стає зрозумілим, що ці складові (прояви) категорій (падартх) самі у свою чергу поділяються на складові (див. сурти 27, 28, 29 та 30). Слід звернути увагу, що таке розрізнення категорій та їхніх складових (проявів), які у свою чергу також зазнають поділу, обійшов увагою як автор англomовний (меншою мірою), так і автор російськомовного перекладу (більшою мірою).

Категорії (падартхи), їхні складові (прояви) та складові цих складових вступають між собою у складні взаємозв'язки. Інструментами аналізу цих взаємозв'язків для розрізнення між падартхами є поняття садгарм'я та вайдгарм'я, а для складових падартх – істинно суще (сат), невічність (анітья), наявність драв'ї (драв'яват), результат (кар'я), причина (карана) та наявність спільного (саманья) і особливого (вішеша) (див. сурту 8). У перекладеному уривку найбільше використані для аналізу такі інструменти, як садгарм'я, вайдгарм'я, кар'я, карана, драв'яват та саманья (остання у суртах 18 та 23, якщо це не просто прикметник “спільний”).

Можливо, через архаїчність тексту (вайшешика вважається однією з найдавніших даршан) ми маємо справу з термінологією, що перебуває лише в стані становлення. На користь цього твердження свідчить складність розрізнення категорій та їхніх складових (проявів), що видно лише з контексту, особливо коли множина протиставлена у тексті однині. Там же, де вживається лише однина, іноді надто складно з певністю сказати, чи йдеться у даній сурті про категорію (падартху) як більш абстрактне поняття, чи про її складову (прояв) як конкретну реалізацію у повсякденному житті (див., наприклад, сурту 27). Крім того, про розмитість термінології може свідчити й слово “гуна” в скла-

деному слові “крійагунават” у сутрі 15, де воно може й не мати значення категорії чи її складової (прояву), а просто позначати у звичайному (побутовому) сенсі “якість активності”, якою характеризують внутрішню причину, що є ознакою драв’ї. У зв’язку з цим слід звернути увагу, що серед переліку складових (проявів) категорії “гуна” немає “крія”. Більш-менш чіткий варіант перекладу термінології можна буде дати лише по закінченні перекладу всіх “Вайшешика-сутр”.

Крім того, слід зазначити, що за умов відсутності чіткого розуміння деяких термінів в контексті школи вайшешика, для прояснення значення окремих термінів був застосований етимологічний аналіз санскритських слів.

Звертаємо увагу ще на деякі особливості філософії “Вайшешика-сутр”, які, вірогідно, походять від особливостей індійського світогляду та міфології. Так, наприклад, абстрактні категорії (падартхи) та їхні складові (конкретні прояви у повсякденному житті), які також складаються з конкретних проявів, нагадують притаманний індійському світогляду та міфології зв’язок між вічним та його конкретним утіленням (обличчям) у певний момент (для порівняння можна навести приклад Вішну і його аватар).

Для перевірки правильності розуміння та перекладу “Вайшешика-сутр” у майбутньому слід буде звернутися до бгаш’ів (коментарів) цього твору іншими представниками вайшешика даршани. Крім того, оскільки Канада вважає за авторитет Веди, на які він посилається (див. сутру 3), також було б цікаво дослідити значення тих слів, які у вайшешиці становлять категорії (падартхи), у Ведах та проаналізувати світогляд пашупатів (одного з шиваїстських напрямів), до яких можуть відносити вайшешику¹.

Виходячи з вищенаведених міркувань, метою пропонованого перекладу уривку “Вайшешика-сутр” Канади є постановка певних проблем та початок дискусії щодо адекватного розуміння філософського вчення вайшешики у сучасній індологічній літературі.

¹ Див.: Дандекар Р. Н. От вед к индуизму: эволюционирующая мифология / Сост., вступ. ст. и коммент. Я. В. Василькова. Перев. с англ. К. П. Лукьяненко. – М.: Восточная литература, 2002. – С.242 – 243; Potter Karl H. Introduction to the Philosophy of *Nyāya-Vaiśeṣika* // Encyclopedia of Indian Philosophies. Indian Metaphysics and Epistemology. – Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1995. – Vol. II. The Tradition of *Nyāya-Vaiśeṣika* up to *Gaṅgeśa*. – P.21 – 22, 27, 29.

Вайшешика-сутри
(vaiśeṣika sūtra) Канади (kaṇāda) I.1.1–48.

prathama adhyāya
First Chapter
Книга I
Перша лекція

prathama āhnika
First Āhnika
Урок первый
Урок перший

athāto dharmam vyākhyāsyāmaḥ ||1||

Now we will explain *dharmā*.

Тепер здесь, (мы) объясним значение дхармы.

Зараз тут ми будемо пояснювати дгарму*.

*Дгарма (похідна від кореня \sqrt{I} *dhṛ* – підтримувати, захищати, стверджувати) – одне з найвідоміших і найважливіх понять індійської релігійно-філософської думки, яке має досить широку сферу вживання (напр., закон, порядок, система, вчення, добродійність, ідеал, істина, властивість, обов'язок, причина, вища реальність, мораль, моральність, елемент потоку існування тощо). У нашому випадку під *дгармою* слід розуміти виклад певного авторитетного Вчення (“Вайшешика-сутри”), яке містить істину.

Як бачимо, Д.Чакрабарті залишає *дгарму* без перекладу. Проте у примітках він пропонує під *дгармою* розуміти так: “Here the nearest equivalent is righteous”¹.

С.Дасгупта пропонує перекладати *дгарму* як “virtue”².

Заслуговує на увагу зіставлення перших сутр різних астика даршан, як-от йога та веданга даршани відповідно: *YgS* I.1. *atha yogānuśāsanam*: “Зараз [буде пояснюватись], виклад йоги”³, *VS* 1.1.1 “Тому тепер [слід] прагнути збагнути Брагмана”⁴.

yato 'bhyudayaniḥśreyasasiddhiḥ sa dharmah ||2||

¹ *Vaiśeṣika Sūtra of Kaṇāda*. – Op. cit. – P.39.

² *Dasgupta S. A.* – Op. cit. – P.285.

³ The Original Yoga as expounded in *śivasamhitā*, *gheraṇḍasamhitā* and *pātāñjala yogasūtra*. Original Text in Sanskrit Translated and Annotated with an Introduction by Shyam Ghosh. – New Delhi: Munshiram Manoharlal publishers, 1999. – P.169.

⁴ Цит. за: *Ватман С. В.* Бенгальский вайшнавизм. Под ред. С. В. Пахомова. – СПб: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2005. – С.95.

That is dharma (which leads to the) attainment of abhyudaya and *niḥśreyasa*.

Дхарма это то, посредством чего (в результате выполнения которого) достигается возвышение и высшее благо.

Те, звідки береться отримання піднесення (абг'юдая)* та звільнення (нігшреяса)**, і є дхарма.

*Абг'юдая (*abhy-udaya*) – поняття, не так часто вживане в індійських релігійно-філософських текстах. М. Моніер-Вільямс першим наводить таке його значення: “схід сонця”¹. У нашому випадку під *абг'юдаяю* слід розуміти “вище духовне піднесення”.

Д.Чакрабарті залишає *абг'юдаяю* без перекладу. У примітках він наводить таке пояснення: “Be elevated, go up from one particular present state to another, a higher state well-being”².

С.Дасгупта пропонує перекладати *абг'юдаяю* як “prosperity”³.

**Нігшреяса – важливе поняття, яке зустрічається в Упанішадах (див. “Каушитака упанішада”), “Законах Ману” та “Магабгараті”; одне з імен Шиви⁴. Як правило, позначає щось найкраще, стан остаточного блаженства, знання, яке веде до досягнення цього стану.

У нашому випадку *нігшреясу* краще перекласти як “вище благо”. Відтак вона є еквівалентом мокші (*mokṣa*) – поняття, яке в індуїстській Традиції позначає остаточне звільнення, можливий максимум людських зусиль.

Д.Чакрабарті залишає *нігшреясу* без перекладу. У примітці до неї він зазначає так: “Final emancipation. Also cf. *mokṣa*”⁵.

С.Дасгупта пропонує перекладати *нігшреясу* як “salvation”⁶.

tadvacanādāmnāyasya prāmāṇyam ||3||

That (teaching/tradition/collection) which explains this (*dharma*) is authoritative (*pramāṇa*).

Согласно (Веды) авторитетность её происходит из слова его.

Підтвердженням (праманья) цього [є] слова священної традиції (амная) [Вед]*.

¹ Monier-Williams M. – Op. cit. – P.78.

² *Vaiṣeṣika Sūtra of Kaṇāda*. – Op. cit. – P.39.

³ Dasgupta S. A. – Op. cit. – P.285.

⁴ Monier-Williams M. – Op. cit. – P.538.

⁵ *Vaiṣeṣika Sūtra of Kaṇāda*. – Op. cit. – P.39.

⁶ Dasgupta S. A. – Op. cit. – P.285.

*Праманья є деривативом (похідним словом) від прамана ($\sqrt{I} mā + pra$ – вимірювати)¹. Етимологія *прамани* цікава нам тим, що вона підкреслює/вказує на певну сталість/незмінність істинних джерел пізнання як їхню головну характеристику. Цю особливість тлумачення *прамани* неодноразово обігрували індійські філософи, наприклад Гаудапада (VII ст.), на що слушно звернув увагу В.Шохін². *Прамана* – важливе поняття, яким позначають засіб або ж джерело істинного пізнання, знання. Кількість *праман* в індійських даршанах може варіюватися від однієї (сприйняття) у локайти, до шести у міманси (сприйняття, логічний висновок, авторитетне свідчення, порівняння, постулювання, несприйняття)³. Як правило, дослідники базовими *праманами* вважають дві (сприйняття, логічний висновок) або ж три (сприйняття, логічний висновок та авторитетне свідчення). Д.Чакрабарті у примітках наводить такий переклад *прамани*: “Valid sources of knowledge”⁴. Отже, *праман'я*, – це те, що походить від *прамани*, тобто є беззаперечним доказом того чи того твердження.

Як бачимо, переклади цієї сутри Д.Чакрабарті та О.Гостеевої істотно різняться. С.Дасгупта переказує сутру у викладі, наближеному до перекладу О.Гостеевої⁵.

Тут ми стикаємось із прикладом певного герменевтичного кола, коли маємо знати і розуміти не лише зміст одного речення, а й вчення вайшешики й індійської філософії в цілому. У такому разі нашу увагу не може не привернути слово *ā-mnāya* (буквально – те, що має бути осмисленим, запам'ятовуваним), яке позначає священну традицію, тобто Веди⁶, і виступає ключовим.

Слід звернути увагу, що Канада, згадуючи Ведичну традицію як підтвердження, тим самим наголошував на ортодоксальності свого викладу. І це було не випадково з огляду на засадовий рівень самого тексту, який, власне, і розпочав доктринально-уніфікований відлік вайшешики. Наскільки це відомо сьогодні, “Вайшешика-сутри” стали першим фіксованим текстом не тільки вайшешика даршани, а й усієї індійської філософії. Пізніше на ці сутри будуть писати коментарі. Відтак, розуміючи міру відповідальності свого філософування, і вже не усного, а закріпленого на письмі, Канада

¹ See: *Monier-Williams M.* – Op. cit. – P.685, 804.

² Див.: Лунный свет санхьи. Издание подготовил В.Шохин. – М.: Ладомир, 1995. – С.251 – 252. (Видання містить такі переклади: Ішваракрішна. Санх'я-карика. Гаудапада. Санх'я-карика бгаш'я. Вачаспаті Мішра. Таттва каумуді.)

³ *Завгородній Ю. Ю.* Філософія Індії // Завгородній Ю. Ю., Капранов С. В. Методична розробка курсу “Філософія Південної та Східної Азії”. – К.: НаУКМА, 2005. – С.20.

⁴ *Vaiśeṣika Sūtra of Kaṇāda.* – Op. cit. – P.39

⁵ See: *Dasgupta S. A.* – Op. cit. – P.285.

⁶ *Monier-Williams M.* – Op. cit. – P.147.

окремо підкреслює свою вірність традиції, щонайменше на початку (“на вході”) викладу.

Санскритський текст відсутній

Enumeration of *Padārthas*

У російському перекладі цей заголовок відсутній

Перелік падартх

dharmaviśeṣaprasūtād

*dravyaguṇakarmasāmānyaviśeṣasamavāyūnām padārthānām
sādharmya vaidharmyābhyām tattvajñānān niḥśreyasam* ||4||

The true knowledge of shared and differing properties of ontological categories, based in/generated by the particular attributes of those *padārthas* – *dravya*, *guṇa*, *karma*, *sāmānya*, *viśeṣa* and *samavāya* – productive of *niḥśreyasa*.

Высшее благо (достигается) в результате познания правды, которая получается от особого морального качества и достигается посредством сходства и различия категорий: субстанций, качеств, действий, общего, особого, присущего.

Звільнення (нігшрейяса) [досягається] істинним знанням подібності (садгарм'я)* та відмінності (вайдгарм'я)* [таких] категорій (падартх)** [як]: драв'я***, гуна****, карма*****, саманья*****, вішеша***** і самавая*****.

*Садгарм'я та вайдгарм'я – в контексті системи вайшешики ці поняття потребують додаткового вивчення. Виглядає так, що вони якимось чином узгоджуються з попередньою згадкою дгарми (див. сутри 1 та 2), тобто ці два поняття є пов'язаними з дгармою та є знаряддям розрізнення категорій (падартх) на найвищому рівні аналізу (порів. садгарм'я та вайдгарм'я як “подібність” та “відмінність” з власне категоріями (падартхами) саман'я (як спільність) та вішеша (як особливість). Пояснення цих двох категорій (падартх) див. нижче.

**Падартха (*padārtha* – *pada* (крок, слово) + *artha* (мета, смисл, значення))¹ – у нашому випадку під *падартхю* будемо розуміти категорію.

Д.Чакрабарті у примітках наводить такий переклад *падартх*: “Ontological categories”².

Шість *падартх* Канади переగుуються з десятьма категоріями Аристотеля (сутність, кількість, відношення, якість, місце, час, положення, володіння,

¹ See: *Monier-Williams M.* – Op. cit. – P.583; *Кочергина В. А.* – Цит. вид. – С.366.

² *Vaiśeṣika Sūtra of Kaṇāda.* – Op. cit. – P.39.

діяння, страждання)¹. Під “категоріями” Аристотеля можуть розуміти “основні роди чи розряди буття і відповідно основні роди понять про буття, його якості та відношення”², або ж “родові висловлювання про буття”³. У Канади *падартх* відіграє ту саму класифікуючу роль, що і в Аристотеля. За допомоги *падартх* здійснюється вичерпний опис реальності, яка зводиться до запропонованої “класифікаційної матриці” (вираз В.Лисенко). Як бачимо, кількісно Канадою виділено *падартх* менше, ніж категорій Аристотелем. Тепер перейдемо до розгляду самих *падартх* та їхнього змістовного наповнення.

***Драв’я (*dravya* від $\sqrt{\Pi}$ *dru* – бігти, у такому значенні це дієслово вживано вже у “Рігведі”; у значенні текти, поспішати, рятуватися втечею, зникати – вживано в “Законах Ману”, “Магабгараті”; як субстанція, річ, об’єкт, елементарна субстанція, елементарні складові чого-небудь вживано в “Упанішадах”, “Законах Ману”, “Магабгараті”⁴) – одне з важливих понять (категорій) індійської філософської думки, яке дослідники, як правило, перекладають латиною як *субстанція* без жодного коментаря⁵. В європейській філософії поняття *субстанція* має довгу історію. При цьому зміст, який вкладають у це поняття, і сфера його вживання істотно різняться (наприклад, в Аристотеля, Боєція, Декарта, Спінози, Ляйбніца, Канта, Маркса).

Для адекватного розуміння змісту цієї категорії видається доцільним звернутися до етимологічного аналізу. *Драв’я* є *gerundivum* (пасивним дієприкметником майбутнього часу), тобто те, що має “бути плинним” (that, which must be run or flown)⁶. Звернемо увагу, що у такій конструкції може йтися про певного діяча або причину, який (яка) повинен привести цю категорію (падартху) у рух (to make it run or flow). Цікаво, що щось подібне маємо в Аристотеля, коли він говорить про атоми Демокрита, під назвою – щось конкретне, первинно реальне, субстрат, який є підґрунтям усіх змін та

¹ Див.: *Аристотель*. Категории // Аристотель. Сочинения в четырёх томах. – М.: Мысль, 1978. – Т. 2. – С.55 – 79.

² *Асмус В. Ф.* Античная философия. Учебное пособие. Изд. 2-е, доп. – М.: Высшая школа, 1976. – С.352.

³ *Булатов М.* Категории // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С.272.

⁴ Monier-Williams M. – Op. cit. – P.500 – 502.

⁵ Див.: *Ватман С. В.* – Цит. вид.; *Лысенко В. Г.* “Философия природы” в Индии: атомизм школы вайшешика – Цит. вид.; *Радхакришнан С.* – Цит. вид.; *Шохин В.К.* Школы индийской философии: Период формирования (IV в. до н. э. – II в. н. э.). – М.: Восточная литература, 2004.; *Dasgupta S. A.* – Op. cit.; *Warder A.K. A.* – Op. cit.

⁶ See: *Grimes J. A* Concise Dictionary of Indian Philosophy: Sanskrit Terms Defined in English. – Albany: State University of New York Press, 1996. – P.118 – 119.

процесів у природі¹. Для порівняння наведемо також думку Р.Дандекара: “На ранньому етапі розвитку думки люди вірили, що у всіх творіннях наявна космічна чудесна плинна субстанція, яка наділяє їх здатністю існувати та розвиватися”². У цьому контексті можливе розуміння драв’ї як певної “первинної сировини”, що є підґрунтям усіх процесів у світі (природі).

****Гуна (*guṇa* – багатозначне слово, найдавніше значення якого – одна, окрема нитка³) – важливе поняття, особливо для санх’я даршани, де три *гуни* виступають властивістю (атрибутом) пракриті. У нашому випадку *гуна* перекладено як *якість*.

****Карма (*karman*, від \sqrt{VIII} *kṛi* робити, виконувати – також багатозначне слово, яке вже зустрічаємо у Ведах (“Рігведі”, “Атхарваведі”, “Шатапатхабрамані”) у первинному значенні дії, справи, вчинку⁴. Згодом *карма* набуде релігійно-філософського забарвлення. Під нею будуть розуміти універсальний причинно-наслідковий закон, який працює на рівні тріади думка–слово–вчинок в діапазоні від бажаного до небажаного і виходить за межі одного існування. *Карма* відтворює сансару (профаний світ), а тому, щоби звільнитися (досягнути мокші, нірвани, кайвальї) – потрібно вийти за межі дії цього закону) – одне з ключових понять індійської традиції, до якого не звертаються (або ж заперечують) хіба що локатики та деякі шрамани. Разом із тим існують певні відтінки у розумінні *карми* різними даршанами. Так, наприклад, якщо більшість з них розуміють *карму* як таку, що позбавлена речовинності, то джайни навпаки – вирізняються “натуралістичним розумінням карми як речовини”⁵. У нашому випадку під *кармою* будемо розуміти звичайну “дію” (або ж рух), тобто семантично наближено до її первісного значення.

****Саманья (*sāmānya* – у значенні рівний, схожий, однаковий, подібний вперше зустрічається у “Магабгараті”; у філософських текстах Канади, Джайміні набуває значення універсального, загального⁶; як “загальне”, “універсальне” перекладає *саманью* В.Лисенко⁷) – категорія, характерна в першу чергу для філософської системи вайшешика. Ми під *саманью* будемо розуміти загальне.

¹ A Greek–English Lexicon compiled by H. G. Liddell and R. Scott. – Oxford: at the Clarendon press, 1994 (1940). – P.1274.

² Дандекар Р. Н. – Цит. вид. – С.114.

³ Monier-Williams M. – Op. cit. – P.357.

⁴ Ibid. – P.258.

⁵ Терентьев А. А., Шохин В. К. Философия джайнизма // Лысенко В. Г., Терентьев А. А., Шохин В. К. Ранняя буддийская философия. Философия джайнизма. – М.: Восточная литература, 1994. – С.352.

⁶ Monier-Williams M. – Op. cit. – P.1206.

⁷ Лысенко В. Г. Универсум вайшешики (по “Собранию характеристик категорий” Прашаптапады). – Цит. вид. – С.474.

*****Вішеша (*viśeṣa* – у значенні відмінність, різниця, відмінність/різниця між – зустрічається у “Магабгараті” та “Тріг’я Шпрауга-сутрі”; у вайшешика даршані набуває значення особливості, індивідуальності, істотної відмінності, індивідуальної сутності¹; як специфічне, особливе, специфікуючу характеристику перекладає *viśeṣu* В.Лисенко²) – категорія, характерна передусім для філософської системи вайшешика. Ми під *viśeṣeṣu* будемо розуміти особливе.

В.Лисенко, звертаючи увагу на те, що саманью та *viśeṣu*, як правило, розглядають разом, слушно пропонує “тракувати їх як співвідносні поняття “рід-вид”, “загальне–особливе” тощо”³.

*****Самая (*samavāya* (*sam* + *avāya*, від \sqrt{I} – з, разом + йти вниз) – у значенні контакт, дотик, зустрічатися, група людей знаходимо у “Тріг’я Шпрауга-сутрі”, “Таутма Дгарма-шастрі”, “Законах Ману”; у значенні єднання, союз (небесних тіл) у “Магабгараті”; у вайшешика даршані набуває значення одвічної спадковості, виражає відношення, яке існує між субстанцією та її якостями, між цілим та його частинами⁴; як властивість перекладає *samavāyo* В.Лисенко⁵) – категорія, характерна в першу чергу для філософської системи вайшешика. Ми під *samavāyo* будемо розуміти властивість (невіддільність).

Д.Чакрабарті у примітках подає такий переклад шести *падартх*: *драв’я* – “substance”, гуна – “attribute”, карма – “action”, саманья – “general”, вішеша – “particular”, самая – “inherence”⁶. С.Дасгупта пропонує *падартхи* перекладати відповідно як: “substance”, “quality”, “action”, “class concept”, “particularity” and “inherence”⁷, а М. Хатторі як: “substance”, “quality”, “motion”, “genus”, “species” and “inherence”⁸.

Санскритський текст відсутній

Enumeration of the *Dravyas*, *Guṇas*, *Karmas*

У російському перекладі цей заголовок відсутній

¹ Monier-Williams M. – Op. cit. – P.990.

² Лысенко В. Г. Универсум вайшешики (по “Собранию характеристик категорий” Прашастапады). – Цит. вид. – С.465.

³ Лысенко В. Г. “Философия природы” в Индии: атомизм школы вайшешика. – Цит. вид. – С.44 – 45.

⁴ Monier-Williams M. – Op. cit. – P.1157 – 1158.

⁵ Лысенко В. Г. Универсум вайшешики (по “Собранию характеристик категорий” Прашастапады). – Цит. вид. – С.474.

⁶ *Vaiśeṣika Sūtra of Kaṇāda*. – Op. cit. – P.40.

⁷ *Daśgupta S. A.* – Op. cit. – P.285.

⁸ *Vaiśeṣikasūtras* (Summary by Masaaki Hattori). – Op. cit. – P.212.

Перелік дравій, гун і карм

pr̥thivyaṁpastejo vāyurākāśaṁ kālo digātmā mana iti dravyāṇi ||5||
Pr̥thvī, āpa, teja, vāyu, ākāśa, kāla, dik, ātmā, and mana are the *dravyas*.

Земля, вода, огонь, воздух, эфир, время, пространство, душа, мысль – таковы субстанции.

[Складовими (проявами)] драв'ї [є] земля (притхіві)*, вода (апа)**, вогонь (теджас)***, повітря (ваю)****, ефір (акаша)*****, час (кала)*****, простір (дик)*****, людська Самість (атман)*****, внутрішній координуючий орган людини (манас)*****.

*Притхіві (*pr̥thvī* – земля, а також як один із першоелементів¹) – у нашому випадку земля як один із першоелементів.

**Апа (*āpa* – кількість води²) – у нашому випадку вода як один із першоелементів.

***Теджа/теджас (*teja* – одне з найдавніших санскритських слів; як гострий край (напр., ножа), верхня частина полум'я, жар, світло, вогонь зустрічається вже у “Рігведі”; як вогняна енергія, запал, жар, життєва енергія, дух, сутність вживається в “Атхарваведі”³) – важливе поняття індійської релігійно-філософської традиції, особливо її духовно-практичної складової. Під *теджа* будемо розуміти вогонь як один із першоелементів.

****Ваю (*vāyu* від $\sqrt{\Pi}$ *vā* – дути) – вітер, повітря (як один з елементів); бог вітру, який часто асоціюється з Індрою у Рігведі⁴) – у нашому випадку повітря як один із першоелементів.

*****Акаша (*ākāśa* – слово, на яке натрапляємо вже у ведичних та епічних текстах, воно позначає відкритий простір, порожнечу, ефір, небо (небеса), атмосферу; у філософських текстах (наприклад, веданти) – це тонка (ефірна) рідина, яка розлита у світі і є спеціальною підставою для існування життя і звуку⁵) – у нашому випадку ефір як один із першоелементів.

Відтак ми маємо п'ять першоелементів – панчабхуті (*pañca-bhūta*), їх ще називають магабхугами (*mahā-bhūta*), тобто “великими елементами”. Важливу роль в індійській філософській думці відіграє порядок, в якому наво-

¹ *Monier-Williams M.* – Op. cit. – P.647.

² *Ibid.* – 142.

³ *Ibid.* – 454.

⁴ *Ibid.* – 942.

⁵ *Ibid.* – P.126 – 127.

дяться магабгути¹. У “Вайшешика-сутрах” ми зустрічаємо перелік магабгут, який фактично передає порядок згортання проявленого світу: від максимального ступеня втіленого, проявленого (земля) до мінімального (ефір).

Заслуговує на увагу етимологія слова **bhūta**. Воно походить від кореня першого класу \sqrt{I} **bhū**, яке позначає “бути, відбуватися, ставати”, і має граматичну форму дієприслівника пасивного стану минулого часу; дослівно його перекладають як те, “що відбулося, сталося”.

Говорячи про магабгути, ми не можемо не згадати уявлення античних філософів (напр., Піфагора, Емпедокла, Платона) про першоелементи, перелік яких, як правило, збігається. Наразі не будемо зіставляти ці давньоіндійські та античні уявлення.

*****Кала (**kāla**, від \sqrt{III} **kal** – вираховувати, перераховувати) – слово, яке зустрічається вже в Атхарваведі, і загалом позначає час²) – ми перекладаємо його так само – час.

*****Дик (**dik** – одне з найдавніших санскритських слів, яке у значенні сторона світу, напрям вживається вже у “Рігведі”³) – у нашому випадку – напрям, сторона світу, простір.

*****Атма/Атман (**ātman** (походить від \sqrt{I} **an** – дихати) – одне з найдавніших, найважливіших і найчастотніших санскритських слів, яке у значенні дихання, душа, принцип життя, сутність уживане вже у “Рігведі”⁴) – ключове поняття ортодоксальної індійської релігійно-філософської думки, яке позначає Універсальний Дух, Над-Я людини. Під *атманом* будемо розуміти людську сутність.

*****Манас (**manas** (від \sqrt{IV} **man** – думати, вірити, уявляти, вважати) – одне з найдавніших санскритських слів; у значенні розум, інтелект, сприйняття, розуміння, розсудок, воля, совість, свідомість вживається вже у “Рігведі”⁵) – важливе поняття індійської філософії, яке в даршанах набуває різних відтінків значення. У нашому перекладі *манас* – внутрішній орган людини, що відповідає за координацію почуттів.

Д. Чакрабарті у примітках подає такий переклад дравідів: земля – “earth”, вода – “water”, вогонь – “energy, fire”, повітря – “air”, ефір – “ether, sky”, час –

¹ Див.: *Генон Р.* Избранные сочинения: Царство количества и знамения времени. Очерки об индуизме. Эзотеризм Данте. Перев. с франц. Т. Б. Любимовой. 2-е изд. – М.: Беловодье, 2003. – С.338 – 360.

² *Monier-Williams M.* – Op. cit. – P.278 – 279.

³ *Ibid.* – P.480.

⁴ *Ibid.* – P.135.

⁵ *Ibid.* – P.783 – 784.

“temporal co-ordinates, time”, простір – “spatial co-ordinates, direction”, атман – “self”, манас – “mind”¹. С.Дасгупта пропонує перекладати *драв’ї* відповідно як: “earth, water, fire, air, ether, time, space, soul and mind”², а В.Лисенко як: “земля, вода, огонь (жар), ветер, акаша, время, направление, атман, манас”³.

*rūparasagandhasparśāḥ saṅkhyāṁ parimāṇāni pṛthaktvaṁ
saṁyogavibhāgau paratvā’paratve buddhayaḥ sukhaduḥkhe
icchādveṣau prayatnāśca guṇāḥ ||6||*

Form or colour, taste, odour, touch, number, measure, distinctiveness, conjunction, disjunction, *paratva, aparatva, intellect, sukha, duḥkha, desire, aversion, effort, etc., are the guṇas.*

Цвет, вкус, запах, осязаемость, число, протяженность, индивидуальность, соединение и разъединение, предшествование и последование, интеллект, удовольствие и боль, желание и отвращение, воля являются качествами.

[Складовими (проявами)] гуни [є] колір (рупа)*, смак (раса)**, запах (гандга), дотик (спарша), число (санкх’я)***, розміри (паріманані), розділеність (прітхактвам), з’єднання (санйога) та роз’єднання (вібгага), дальність (паратва) та близькість (апаратва), інтелект (буддгі)****, щастя (сукха)*****, страждання (духкха)*****, бажання (іччха) та ненависть (двеша) і зусилля (праятна).

*Рупа (*rūpa* – одне з найдавніших санскритських слів, яке у значенні зовнішній вигляд, феномен, колір, форма зустрічається вже у “Рігведі”⁴) – важливе поняття, яке краще розглядати у парі з іншим санскритським словом – нама (*nāma*)⁵. Під *рупою* будемо розуміти колір.

**Раса (*rasa* – одне з найдавніших санскритських слів, яке у значенні рослинний або ж фруктовый сік, рідина, найкраща частина чогось, сутність зустрічається вже у “Рігведі”, а як вода, рідина, напій – у “Магабгараті”; пізніше під *расою* будуть розуміти *смак* (в індійській традиції налічують 6 різновидів смаку), почуття, поетичне переживання (в індійській естетиці

¹ *Vaiṣeṣika Sūtra of Kaṇāda.* – Op. cit. – P.40.

² *Daṣgupta S. A.* – Op. cit. – P.285.

³ *Лисенко В. Г.* Универсум вайшешики (по “Собранию характеристик категорий” Прашастапады). – Цит. вид. – С.430.

⁴ *Monier-Williams M.* – Op. cit. – P.885 – 886.

⁵ Див.: *Генон Р.* – Цит. вид. – С.385.

налічують від 8 до 10 рас) і релігійне переживання (5 рас або ж ступенів бгакті)¹) – важливе поняття, особливо для теології бенгальського вайшнавізму та індійської естетики в цілому. Під *расою* будемо розуміти смак.

***Санкх'я (*saṅkhya* – слово, яке у значенні лічба, нумерація, обчислювання маємо у “Рамаяні”, “Рагуванші”, “Раджатарангірі”, а у значенні число, кількість, підсумок – у “Шатапатха-Брагмані”²) – для нас важливо пам'ятати, що одна з ортодоксальних даршан, так і називається – *санкх'я*. Під *санкх'єю* будемо розуміти число.

***Буддгі (*buddhi* – слово, яке у значенні розум, інтелект, судження, гадка, погляд подибуємо у “Законах Ману” і “Магабгараті”³) – важливе поняття, яке в даршанах розуміють по-різному. На цю властивість вживання *буддгі* слушно звернув увагу О.Парібок⁴. Під *буддгі* будемо розуміти інтелект, пізнавальну здатність.

****Сукха (*sukha* (*su* – підсилюючий префікс, який надає слову вищу ступінь якості; тут у значенні гарний, добрий) – одне з найдавніших санскритських слів, яке у значенні той, що швидко і легко бігає, поширюється, легкий, зручний, спокійний є вже у “Рігведі”, а приємний, м'який – у “Рамаяні”⁵) – важливе поняття для індійської традиції загалом, під яким розуміють щастя, насолоду в діапазоні від буденного до теологічного осмислення. У будь-якому разі *сукху* слід подолати, бо її все одно супроводжує *дуккха*, а відтак вона не веде до остаточного звільнення. Під *сукхою* будемо розуміти щастя, радість, насолоду.

*****Дуккха (*duḥkha* – слово, яке у значенні нелегкий, незручний, неприємний, важкий є в “Рамаяні” й “Гаріванші”, а в значенні незручність, неспокій, біль, печаль, неприємність, складність – у “Шатапатха-Брагмані”, “Законах Ману”, “Магабгараті”⁶) – важливе поняття для індійської традиції, особливо для буддизму, під яким взагалі розуміють страждання як сутнісну характеристику людського буття, протилежне поняттю *сукхи*. Під *дуккхою* будемо розуміти страждання, нещастя, горе.

Д.Чакрабарті у примітках подає переклад чотирьох гун: *paratva* – “otherness”, *aparatva* – “non-otherness” та *sukha* – “happiness, pleasure”, *duḥkha* – “unhappiness, sadness, pain”⁷. С. Дасгупта пропонує перекладати гуні відповідно як: “colour, taste, odour, touch, number, measure, separation, contact,

1 Monier-Williams M. – Op. cit. – P.869 – 870.

2 Ibid. – P.1128.

3 Ibid. – P.733 – 734.

4 Див.: Парібок А. Буддхи. – Цит. вид. – С.88.

5 Monier-Williams M. – Op. cit. – P.1220 – 1221.

6 Ibid. – P.483.

7 *Vaiṣeṣika Sūtra of Kaṇāda*. – Op. cit. – P.41.

disjoining, quality of belonging to high genus or to species”¹. Як бачимо, С.Дасгупта чомусь згадує тільки 10 гун. Проте перелік 17 гун ми знаходимо не лише у перекладах Д.Чакрабарті та О. Гостеевої. 17 якостей, посилаючись на “Вайшешика-сутри”, згадує В.Лисенко: “цвет, вкус, запах, тактильность, число, размер (паримана), отдельность (притхактва), соединение, разъединение, дальность, близость, будахи (мысль, интеллект), радость, страдание, отвращение, желание, усилие”² і С.Радгакришнан: “цвет (рупа), вкус (раса), запах (гандха), осозание (спарша), число (санкхья), величина (паримана), индивидуальность (притхактва), соединение (саньйога), разъединение (вибхага), предшествование (паратва), следование (апаратва), познавательная способность (буддхи), удовольствие (сукха), страдание (духкха), желание (иччха), антипатия (двеша) и усилие (праятна)”³.

utkṣepaṇamavakṣepaṇamākuñcanaṁ prasāraṇaṁ gamanamiti karmaṇi ||7||

Movement upwards (rise), movement downwards (fall), contraction, expansion and movement (from one place to other) are the *karmas*.

Бросание вверх, падение вниз, сокращение, расширение и передвижение — таковы действия.

[Складовими (проявами)] карми [фізичними діями] [є] кидання вгору (уткшепанам), кидання вниз (авакшепанам), стиснення (акуньчанам), розширення (прасаранам), пересування [з одного місця в інше] (гаманам).

sadānityaṁ dravyavat kāryaṁ kāraṇaṁ sāmānyaviśeṣavaditi dravyaguṇakarmaṇāmaviśeṣaḥ ||8||

Sat, anitya, substantive, effect, cause, *sāmānya, viśeṣa*, are peculiar to *dravya, guṇa* and *karma*.

Существование, невечность, присущность субстанции, следствие, причины и обладание общим и особенным (являются) элементами субстанций, качеств и действий.

Істинно суще (сат)*, невічність (анітья)**, наявність драв'ї (драв'яват), результат (кар'я), причина (карана), наявність подібності та відмінності

¹ Dasgupta S. A. — Op. cit. — P.285.

² Лысенко В. Г. “Философия природы” в Индии: атомизм школы вайшешика. — Цит. вид. — С.44.

³ Радхакришнан С. Индийская философия. — Цит. вид. — С.178.

(саманьявішешават) – ось [інструменти] розрізнення між найменуваннями драв'ї, гуни та карми.

*Сат (**sat** від \sqrt{I} as – бути, мати місце, існувати) – одне з найдавніших санскритських слів, яке у значенні буття, існування, те, що відбувається, наявне буття зустрічається вже у “Рігведі”¹) – важливе поняття індійської філософської думки. Наявність *sat*, як і деяких інших слів у Ведах, дає підстави говорити про передумови виникнення філософського знання в Індії. А, скажімо, японський індолог С.Маеда навіть вважає, що підґрунтя індійської філософії становлять тільки два напрямки, один з яких перебуває на засадах *sat*, тоді як другий – на засадах асат (**asat**)². У більшості випадків *sat* перекладається як “буття”, “сутність”, “існування”. На наш погляд, розуміння змісту цього санскритського поняття потребує деякого коментаря, який зробимо, спираючись на слушні зауваження В.Костюченка³ і О.Парібка⁴.

Sat етимологічно споріднене з іншим санскритським поняттям *satya* (*satya*), під яким розуміється істина, або ж істинно-суще, ствердження цього істинно сущого. Відтак, якщо брати ведичні витoki *sat*, то під ним ми маємо розуміти не невизначене і неупорядковане наявне суще й існуюче, а суще, головною ознакою якого виступає істинність, довершена упорядкованість, вища гармонія, підпорядкованість світовому закону риті (*ṛta*). Чи не найповніше і наочніше таке розуміння *sat* зберігає веданта даршана (напр., у трійчастій характеристиці Абсолюту (Брагмана): Сат-Чит-Ананда (Істинно-суще-Свідомість-Блаженство). Будемо пам'ятати про це, працюючи з “Вайшешика-сутрами”. Тим більше, що вайшешика є ортодоксальною даршаною, яка не заперечує авторитет Вед.

З етимологічної точки зору *sat* (походить від кореня \sqrt{I} **as**, який позначає здебільшого незмінне існування, те, що є завжди), може протиставлятися поняттю бгава (походить від кореня \sqrt{I} **bhū**, що позначає змінне існування, становлення, те, що є у конкретний момент). Таким чином, *sat* є абсолютним поняттям, яке є основою для реалізації бгави. У нашому випадку під *sat* будемо розуміти “істинно суще, істинне”.

¹ Monier-Williams M. – Op. cit. – P.1134 – 1135.

² Mayeda S. What Lies at the Basis of Indian Philosophy // India and Beyond. Aspects of Literature, Meaning, Ritual and Thought. Essays in Honour of Frits Staal. Ed. by Dick van der Meij. – L. & N. Y: Kegan Paul International in association with Leiden and Amsterdam: International Institute for Asian Studies, 1997. – P.358.

³ Костюченко В. С. Классическая веданта и неоведантизм. – М.: Мысль, 1983. – С.36.

⁴ Парібок А. Бгава. – Цит. вид. – С. 88 – 89; Його ж. Сат. – Цит. вид. – С.394 – 395.

**Анітья (*ānitya* – мінливе, тимчасове, непостійне¹) – поняття, яким в індійській релігійно-філософській думці позначається непостійність, мінливість як одна з сутнісних характеристик (властивостей) цього світу. Найвідоміша *анітья* в буддизмі, де анітья входить до трьох ознак (трилакшана), що відрізняють його від інших індійських учень. Під *анітья* будемо розуміти “невічне, непостійне”.

Д.Чакрабарті у примітках подає переклад чотирьох характеристик: *sat* – “existent”, *anitya* – “non-eternal”, *sāmānya* – “generality”, *viśeṣa* – “particularity”². С.Дасгупта наводить такий перелік усіх семи спільних характеристик для дравій, гун, і карм: “existent, non-eternal, substantive, effect, cause, and possess generality and particularity”³.

Санскритський текст відсутній

Properties of *dravya*, *guṇa* and *karma*

У російському перекладі цей заголовок відсутній

Властивості дравій, гун і карм

dravyaguṇayoḥ sajātiyārambhakatvaṁ sādharṁyam ||9||

Dravya and *guṇa* generate substances of their own class (which is) a common property (shared by them).

Общими свойствами субстанции и качества является то, что они порождают вещи одного и того же класса.

Подібністю драв’ї та гуни є те, що вони породжують одне й те саме.

dravyāṇi dravyāntaramārabhante guṇāśca guṇāntaram ||10||

Dravya generates *dravya* and *guṇa* too (generates) other *guṇas*.

Субстанции порождают другие субстанции, а качества – другие качества.

[Складові (прояви)] драв’ї (драв’яні) утворюють (наповнюють) драв’ю, [а складові (прояви)] гуни (гунаг) – гуну.

karma karmasādhyaiṁ na vidyate ||11||

Karma cannot be formed by *karma*.

¹ Monier-Williams M. – Op. cit. – P.29.

² *Vaiśeṣika Sūtra* of Kaṇāda. – Op. cit. – P.41.

³ *Dasgupta S. A.* – Op. cit. – P.286.

Неизвестно действие (которое было бы произведено действием).

Карми [ж], якої можна досягти [складовими (проявами)] карми [фізичними діями], не існує (не зустрічається).

na dravyaṁ kārya kāraṇaṁ ca badhati ||12||

And neither is *dravya* destroyed by its effect or its cause.

Субстанції не руйнуються ні слідством, ні причиною.

Драв'ю не руйнує ані результат (кар'я), ані причина (карана).

ubhayathā guṇāḥ ||13||

(But) *guṇas* (are destroyed) by both (effect and cause).

Якості (руйнуються) обоими вищезгаданими способами.

[Але складові (прояви)] гуни [руйнуються] двома [вищезгаданими способами].*

*Переклад цієї сутри достатньо умовний, оскільки на цій стадії перекладу незрозуміло, чому результат і причина руйнують саме складові (прояви) гуни (про необхідність саме такого перекладу може свідчити множина), а не гуну як категорію, адже у попередній і наступній сутрах драв'я та карма вживаються в однині. Це може свідчити про те, що у сутрах 12, 13 та 14 йдеться саме про категорії, а не про їх складові (прояви).

kāryavirodhi karma ||14||

Effect (*karma's*) is opposed by *karma*.

Карма протиставляється своєму слідствию.

Карма [ж] є протилежною (протистоїть) результату.

kriyāguṇavat samavāyikāraṇamiti dravyalakṣaṇam ||15||

(Having) actions, *guṇas*, and (being) coinherent cause are the characteristics of *dravya*.

Субстанція є те, що має діями і якостями і є неотъемлемою причиною.

Ознакою драв'ї є внутрішня причина (самавая-карана), що характеризується активністю (крія-гунават).

dravyāśrayaḥ guṇavān saṁyogavibhāgeṣvakāraṇamanapekṣa iti guṇalakṣaṇam ||16||

Residing in *dravya*, not possessing *guṇa*, and (when independent) not being a cause of contact or disjunction are the features of *guṇa*.

Качество есть то, субстратом чего является субстанция, что не имеет качеств и что не является причиной соединения и разъединения.

Ознакою гуни є наявність складових (проявів) гуни, які є вмістилищами для драв'ї (драв'я-шрайя-гунаван), яка [наявність] є незалежною від того, чи відсутня причина у з'єднанні та роз'єднанні.

ekadravyamaguṇam saṁyogavibhāgeṣvānapekṣakāraṇamiti karmalakṣaṇam ||17||

(Residing at a time) in one *dravya*, (being) devoid of *guṇa* and (being) the unbiased independent cause of conjunction and disjunction, are the features of *karma*.

Действие есть то, что соединено с субстанцией, лишено качеств и является абсолютной причиной соединений и разъединений.

Ознакою карми [є] незалежна причина (анапекшакарана) в з'єднанні та роз'єднанні, яка характеризується однією складовою (проявом) драв'ї та відсутністю гуни (екадрав'я-гуна).

dravyaguṇakarmaṇām dravyaṁ kāraṇam sāmānyam ||18||

Dravya is the common cause of *dravya*, *guṇa* and *karma*.

Субстанция есть общая причина субстанции, качества и действия.

Драв'я [є] спільною причиною складових (проявів) драв'ї, складових (проявів) гуни та складових (проявів) карми.

tathā guṇaḥ ||19||

So is *guṇa* (too the common cause of *dravya*, *guṇa* and *karma*).

То же самое можно сказать о качестве.

Так само [є] і гуна.

saṁyogavibhāgavegānām karma samānam ||20||

Karma is the common cause of conjunction, disjunction and motion.

Действие является общей причиной соединения, разъединения и скорости (силы) движения.

Так само і карма [є спільною причиною для] з'єднання, роз'єднання та поштовху.

na dravyānām karma ||21||

Karma is not (a cause) of *dravya*.

Действие не является причиной субстанции.

[Але] карма не [є спільною причиною] для складових (проявів) драв'ї.

vyatirekāt ||22||

(Because) it is excluded (from them).

Из-за прекращения.

Через відмінність [від них].

dravyāṅgām dravyaṅ kāryaṅ sāmānyam ||23||

Dravya is the common effect of *dravyas*.

Единичная субстанция может быть общим следствием более чем одной субстанции.

Драв'я [є] спільним результатом складових (проявів) драв'ї.

guṇavaidharmyānna karmaṅām karma ||24||

Because of its dissimilarity from *guṇa*, *karma* is not (an effect) of *karmas*.

Действие из-за своего отличия от качества не является следствием действия.

[Але] карма не є [спільним результатом] своїх складових (проявів, фізичних дій) через відмінність від гуни.

dvittvaprabhṛtayaḥ saṅkhyāḥ pṛthaktvasāṅyogavibhāgāśca ||25||

(In *guṇas* like) numbers (which are) duality onwards, separateness, conjunction and disjunction (are generated by more than one *dravya*).

Соединение и разъединение (порождаются) более чем одной субстанцией.

Числа, роздільність, з'єднання та роз'єднання [є] тими [явищами], що породжують (прабгрітаях) подвійність (двіттва).

asamavāyūtsāmānyakāryaṅ karma na vidyate ||26||

(Due to its) *asamavāya* (in more than one *dravya*) *karma* is not the common effect (of several *dravyas*).

Действие не является общим следствием более чем одной субстанции (потому, что) оно не присуще более чем одной субстанции.

Через відсутність самаваї* не існує карми, яка [є] спільним результатом.

*Щодо терміну самавая див. коментар до сутри 4.

saṁyogānām dravyam ||27||

A *dravya* is (the effect) of conjunctions.

Субстанція (являється следствием) соединений.

[Складова (прояв)] драв'ї [походить] від з'єднань (складових (проявів) з'єднання [як складової гуни]) .

rūpāṇām rūpam ||28||

A colour/form is (the effect) of colours/forms.

Цвет (является следствием соединений) многих цветов.

Колір [як складова (прояв) гуни] [походить] від кольорів (складових (проявів) кольору [як складової гуни]).

gurutvaprayatnasamīyogānāmukṣepanam ||29||

(The *guṇa*) upward movement (is the effect) of heaviness, effort and contact.

Движение вверх (является следствием) тяжести, воли и соединений.

Кидання вгору [як складова (прояв) карми, фізична дія] [походить] від з'єднання важкості (ваги, гурутва) та зусилля (праятна).

saṁyogavibhāgāśca karmaṇām ||30||

Conjunction and disjunction are also (the effect) of *karma*.

Соединение и разъединение также являются следствием действия.

З'єднання та роз'єднання [походять] від складових (проявів) карми (фізичних дій).

kāraṇasāmānye dravyakarmaṇām karmakāraṇamuktam ||31||

In (the treatment of) cause in general, *karma* is not considered to be a cause of *dravya* and *karma*.

Говоря о причинах вообще (можно сказать), что действие является причиной субстанции и действия.

У подібності причин говориться, що причина карми [походить] від фізичних дій [складових (проявів)] драв'ї.

prathamō'dhyāyaḥ prathama āhnikam samāptam ||

Thus ends the first *āhnika* of the first chapter.

У російському перекладі це речення відсутнє.
Кінець першого уроку першої лекції.

Second *āhnika*

Урок второй

Урок другой

Санскритський текст відсутній

Nature of Cause and Effect; *Sāmānya* and *Vīśeṣa*

У російському перекладі цей заголовок відсутній

Природа причини і результату, саманья і вішеша

kāraṇābhāvāt kāryābhāvaḥ ||32||

In the absence of cause is the absence of effect.

Если не существует причина, не существует и следствие.

Від неіснування (нестановлення) причини [походить] неіснування (нестановлення) результату.

na tu kāryābhāvāt kāraṇābhāvaḥ ||33||

But in the absence of effect there is no absence of cause.

Если не существует следствие, то не существует и причина.

Але від неіснування (нестановлення) результату неіснування (нестановлення) причини не [походить].

sāmānyam vīśeṣa iti buddhayapekṣam ||34||

(Both) *sāmānya* and *vīśeṣa* depend upon the intellect.

Понятие общего и особенного зависят от интеллекта.

Саманья та вішеша – ось основа здатності інтелекту (буддгі) до упорядкування.

Санскритський текст відсутній

Generality and Specificity in *Dravya*, *Guṇa* and *Karma*

У російському перекладі цей заголовок відсутній

Загальне і особливе в драв'ї, гуні і кармі

bhāvo'nuyrttereva hetuvāt sāmānyameva ||35||

Being/existence being the cause of continuity is *sāmānya*.

Бытие относится к всеобщему, потому что оно многочисленно.

Становлення (виникнення (бгава)) [походить] від наступності, натомість саманья [походить] від причинності (гетутват).

dravyatvaṃ guṇatvaṃ karmatvaṃ ca sāmānyāni viśeṣāśca ||36||
Dravya, *guṇa* and *karma* are both *sāmānya* and *viśeṣa*
Сущністю субстанцій, качеств, дійствий (являється)
всеобщее и особенное.

Драв'євість, гуновість і кармовість [і є] саманьею та вішешєю.

anyatrāntyebhyaḥ viśeṣebhyaḥ ||37||

Viśeṣa, being (the constituent of) ultimate differences, exists independent (of any percipient).

За исключением конечных особенностей (т. е. атомов).
Через найостанніші (найвищі) вішеші [наявні] в іншому місці.

Санскритський текст відсутній

Definition of *Sattā**

У російському перекладі цей заголовок відсутній

Визначення сатти

*Д. Чакрабарті у примітці пропонує переклад *samti* як "being, existence"¹.

saditi yato dravyaguṇakarmasu sā sattā ||38||

By which *dravya*, *guṇa* and *karma* appear to be existent, that is *sattā*.

То, что является свидетельством существования субстанции, качества и действия есть существование (бытие).

Істинно суще (сат), яке присутнє в драв'ї, гуні та кармі — істинна сутність.

Санскритський текст відсутній

Sattā in *Dravya*, *Guṇa* and *Karma*

У російському перекладі цей заголовок відсутній

Сатта у драв'ї, гуні і кармі

Dravyaguṇakarmabhyo'rthāntaram sattā ||39||

Sattā is different from *dravya*, *guṇa* and *karma*.

Бытие является чем-то отличным от субстанций, качеств и действий.

Істинна сутність [є чимось] іншим, ніж драв'я, гуна і карма.

¹ *Vaiśeṣika Sūtra* of Kaṇāda. — Op. cit. — P.47.

guṇakarmasu bhāvānna karma na guṇaḥ ||40||

It is existent in *guṇa* and *karma* so it is neither *guṇa* nor *karma*.

Поскольку бытие существует в качествах и действиях, оно не является ни качеством, ни действием.

У гунах і кармах через становлення (виникнення) [немає] ані карми, ані гуни.

sāmānyaviśeṣābhāvena ca ||41||

And also (because of the) non-presence of *sāmānya* and *viśeṣa* (*sattā* is different from others).

Потому, что (в бытии) отсутствует общее и особенное.

А також через не становлення (не виникнення) саманї та вішеши.

anekamadravyavattvena dravyatvamuktam ||42||

*Dravyatva** is stated by its being in many *dravyas*.

Субстанциональность объясняется тем, что она составляет сущность многих субстанций.

Драв'євість неодноразово стверджується через драв'євідсутність.

*Д.Чакрабарті у примітці пропонує переклад *драв'ятви*, як "thingness"¹.

sāmānyaviśeṣābhāvena ca ||43||

And also (because of the) non-presence of *sāmānya* and *viśeṣā*.

Благодаря тому, что общее и особенное не существуют (в субстанциональности).

А також через відсутність не становлення (не виникнення) саманї та вішеши.

tathā guṇeṣu bhāvād guṇatvamuktam ||44||

So is *guṇatva** stated by its being in *guṇas*.

Подобным же образом объясняется (отличие качественности от субстанций, качеств и действий) по его существованию в качествах.

Так само і гуновість стверджується в гунах через становлення (виникнення).

¹ *Vaiśeṣika Sūtra* of Kaṇāda. – Op. cit. – P.47.

*Д. Чакрабарті у примітці пропонує переклад *gunatvi*, як “qualityness”¹.

sāmānyaviśeṣābhāvena ca ||45||

And also (because of the) non-presence of *sāmānya* and *viśeṣā*.

Качественність отлична от субстанції, качества и действия так же из-за несуществования (в ней) общего и особенного.

А також через не становлення (не виникнення) саманї та вішеши.

karmasu bhāvāt karmatvamuktam ||46||

*Karmatva** is stated by its being in *karmas*.

Сущность действия объясняется из его существования в действиях.

Так і кармовість стверджується в кармах через становлення (виникнення).

*Д. Чакрабарті у примітці пропонує переклад *karmatvi*, як “actionness”².

sāmānyaviśeṣābhāvena ca ||47||

And also (because of the) non-presence of *sāmānya* and *viśeṣā*.

(Сущность действия отлична от субстанції, качества, действия) так же из-за несуществования в нем общего и особенного.

А також через не становлення (не виникнення) саманї та вішеши.

saditi liṅgāviśeṣād viśeṣalingābhāvaccāiko bhāvaḥ ||48||

Sattā exists because of the non-particular mark of the being and the non-existence of the mark of *viśeṣa*.

Имеется только одно существование, потому что нет никаких признаков еще какого-либо существования.

Істинно-суще [це є] єдине становлення (виникнення), [якому властиві] нерозрізнення ознак та відсутність ознаки розрізнення.

prathamodhyāyaḥ dvitīyāhnikam samāptam ||

End of first chapter – second *āhnika*.

У російському перекладі це речення відсутнє.

Кінець другого уроку першої лекції.

На прохання редакції подаємо повний текст супр без коментарів.

¹ *Vaiśeṣika Sūtra of Kaṇāda*. – Op. cit. – P.48.

² Ibid.

Перша лекція

Урок перший

1. Зараз тут ми будемо пояснювати дгарму.

2. Те, звідки береться отримання піднесення (абг'юдая) та звільнення (нігшреяса), і є дгарма.

3. Підтвердженням (праманья) цього [є] слова священної традиції (амная) [Вед].

Перелік падартх

4. Звільнення (нігшреяса) [досягається] істинним знанням подібності (садгарм'я) та відмінності (вайдгарм'я) [таких] категорій (падартх) [як]: драв'я, гуна, карма, саманья, вішеша і самавая.

Перелік дравій, гун і карм

5. [Складовими (проявами)] драв'ї [є] земля (притхіві), вода (апа), вогонь (теджас), повітря (ваю), ефір (акаша), час (кала), простір (дик), людська Самість (атман), внутрішній координуючий орган людини (манас).

6. [Складовими (проявами)] гуни [є] колір (рупа), смак (раса), запах (гандга), дотик (спарша), число (санкх'я), розміри (паріманані), розділеність (прітхактвям), з'єднання (санйога) та роз'єднання (вібгага), дальність (паратва) та близькість (апаратва), інтелект (буддгі), щастя (сукха), страждання (дуккха), бажання (іччха) та ненависть (двеша) і зусилля (праятна).

7. [Складовими (проявами)] карми [фізичними діями] [є] кидання вгору (уткшепанам), кидання вниз (авакшепанам), стиснення (акуньчанам), розширення (прасаранам), пересування [з одного місця в інше] (гаманам).

8. Істинно суще (сат), невічність (анітья), наявність драв'ї (драв'яват), результат (кар'я), причина (карана), наявність подібності та відмінності (саманьявішешават) – ось [інструменти] розрізнення між найменуваннями драв'ї, гуни та карми.

Властивості дравій, гун і карм

9. Подібністю драв'ї та гуни є те, що вони породжують одне й те саме.

10. [Складові (прояви)] драв'ї (драв'яні) утворюють (наповнюють) драв'ю, [а складові (прояви)] гуни (гунаг) – гуну.

11. Карми [ж], якої можна досягти [складовими (проявами)] карми [фізичними діями] не існує (не зустрічається).

12. Драв'ю не руйнує ані результат (кар'я), ані причина (карана).

13. [Але складові (прояви)] гуни [руйнуються] двома [вищезгаданими способами].

14. Карма [ж] є протилежною (протистоїть) результату.

15. Ознакою драв'ї є внутрішня причина (самавая-карана), що характеризується активністю (крія-гунават).

16. Ознакою гуни є наявність складових (проявів) гуни, які є вмістилищами для драв'ї (драв'я-шрайя-гунаван), яка [наявність] є незалежною від того, чи відсутня причина у з'єднанні та роз'єднанні.

17. Ознакою карми [є] незалежна причина (анапекшакарана) в з'єднанні та роз'єднанні, яка характеризується однією складовою (проявом) драв'ї та відсутністю гуни (екадрав'я-гуна).

18. Драв'я [є] спільною причиною складових (проявів) драв'ї, складових (проявів) гуни та складових (проявів) карми.

19. Так само [є] і гуна.

20. Так само і карма [є спільною причиною для] з'єднання, роз'єднання та поштовху.

21. [Але] карма не [є спільною причиною] для складових (проявів) драв'ї.

22. Через відмінність [від них].

23. Драв'я [є] спільним результатом складових (проявів) драв'ї.

24. [Але] карма не є [спільним результатом] своїх складових (проявів, фізичних дій) через відмінність від гуни.

25. Числа, роздільність, з'єднання та роз'єднання [є] тими [явищами], що породжують (прабгрітаях) подвійність (двіттва).

26. Через відсутність самаваї не існує карми, яка [є] спільним результатом.

27. [Складова (прояв)] драв'ї [походить] від з'єднань (складових (проявів) з'єднання [як складової гуни]) .

28. Колір [як складова (прояв) гуни] [походить] від кольорів (складових (проявів) кольору [як складової гуни]).

29. Кидання вгору [як складова (прояв) карми, фізична дія] [походить] від з'єднання важкості (ваги, гурутва) та зусилля (п्राятна).

30. З'єднання та роз'єднання [походять] від складових (проявів) карми (фізичних дій).

31. У подібності причин говориться, що причина карми [походить] від фізичних дій [складових (проявів)] драв'ї.

Кінець першого уроку першої лекції.

Урок другий

Природа причини і результату, саманья і вішеша

32. Від неіснування (нестановлення) причини [походить] неіснування (нестановлення) результату.

33. Але від неіснування (нестановлення) результату неіснування (нестановлення) причини не [походить].

34. Саманья та вішеша – ось основа здатності інтелекту (буддгі) до упорядкування.

Загальне і особливе в драв'ї, гуні і кармі

35. Становлення (виникнення (бгава)) [походить] від наступності, натомість саманья [походить] від причинності (гетутват).

36. Драв'євість, гуновість і кармовість [і є] саманьею та вішешею.

37. Через найостанніші (найвищі) вішеши [наявні] в іншому місці.

Визначення сатти

38. Істинно суще (сат), яке присутнє в драв'ї, гуні та кармі – істинна сутність.

Сатта у драв'ї, гуні і кармі

39. Істинна сутність [є чимось] іншим, ніж драв'я, гуна і карма.

40. У гунах і кармах через становлення (виникнення) [немає] ані карми, ані гуни.

41. А також через не становлення (не виникнення) саманї та вішеши.

42. Драв'євість неодноразово стверджується через драв'євідсутність.

43. А також через відсутність не становлення (не виникнення) саманї та вішеши.

44. Так само і гуновість стверджується в гунах через становлення (виникнення).

45. А також через не становлення (не виникнення) саманї та вішеши.

46. Так і кармовість стверджується в кармах через становлення (виникнення).

47. А також через не становлення (не виникнення) саманї та вішеши.

48. Істинно-суще [це є] єдине становлення (виникнення), [якому властиві] нерозрізнення ознак та відсутність ознаки розрізнення.

Кінець другого уроку першої лекції